

ВІДГУК
офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора
Кучая Олександра Володимировича про дисертаційне дослідження
Бовгирі Дмитра Дмитровича на тему:
«ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ
ЮРИСТІВ ЗАСОБАМИ АКМЕОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ»,
що представлене на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки,
галузь знань 01 Освіта, педагогіка

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки

Євроінтеграційний вектор розвитку України, системні демократичні трансформації та подолання тоталітарної управлінської парадигми, вимагають оновлення підходів до оцінки особистості та професійної підготовки кадрів. Саме тому особливої актуальності набуває модернізація сфери педагогічної підготовки майбутніх юристів, що передбачає пошук нових методик і стратегій становлення висококваліфікованих фахівців з права та формування їхньої особистісної культури.

У зв'язку з цим саме актуальні запити ринку праці та специфіка правничої діяльності детермінують необхідність формування у фахівців знань та умінь, що виходять за межі вузькопрофесійних компетенцій. Для сучасного юриста це означає поєднання фундаментальної правової бази з високим рівнем особистісної культури, системністю мислення, інтелектуальним капіталом та здатністю до безперервного індивідуального та професійного саморозвитку.

Дисертацію підготовлено відповідно до тематичного плану наукових досліджень Хмельницького національного університету «Формування особистості як суб'єкта самотворення» (ДР № 0119U103663), «Психолого-педагогічні засади професійно-особистісного розвитку фахівців в умовах трансформації суспільства» (ДР № 0125U003711). Тема дисертації затверджена вченою радою Хмельницького національного університету (протокол № 3 від 27.10.2022 р.).

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації

Дисертантом на основі аналізу законодавчої бази, наукової філософської, методологічної, психолого-педагогічної та культурологічної літератури досліджено проблему становлення особистісної культури майбутніх правників на засадах акмеології у філософсько-культурологічному, педагогічному та юридичному дискурсах і визначити сутнісні характеристики основних понять; визначено та обґрунтовано компоненти, критерії, показники і рівні сформованості особистісної культури майбутніх юристів ЗВО; визначено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування особистісної культури майбутніх юристів ЗВО засобами реалізації акмеологічного підходу та побудовано структурно-функціональну модель досліджуваного процесу; розроблено навчально-

методичне забезпечення для формування особистісної культури майбутніх юристів ЗВО на засадах акмеологічного підходу.

Нові факти, одержані здобувачем

У дисертаційному дослідженні *вперше* теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування особистісної культури майбутніх юристів засобами акмеологічного підходу (інтеграція акмеологічного змісту в професійну підготовку майбутніх юристів; забезпечення ціннісно-сислового ставлення до професії юриста; залучення майбутніх юристів до правопросвітницької та соціально-комунікативної діяльності в юридичних клініках; орієнтація практичної підготовки майбутніх юристів на досягнення особистісного і професійного «акме»); розроблено структурно-функціональну модель формування особистісної культури майбутніх юристів засобами акмеологічного підходу, яка поєднує цільовий, теоретико-методологічний, організаційно-змістовий та результативний блоки; конкретизовано компонентну структуру особистісної культури майбутніх юристів (когнітивний, аксіологічний, ціннісно-сисловий, комунікативний, діяльнісний), критерії (інтелектуально-пізнавальний, ціннісно-сисловий, соціально-комунікативний, практико-орієнтований), рівні та показники сформованості особистісної культури студентів правників ЗВО; *уточнено* сутнісний зміст понять «особистісна культура» та «особистісна культура майбутніх юристів»; *подальшого розвитку* набули зміст, форми, методи та технології формування особистісної культури майбутніх юристів засобами реалізації акмеологічного підходу.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується застосуванням у ході її виконання методології, адекватної меті і завданням, специфіці об'єкта і предмета, застосуванням необхідного комплексу методів дослідження, а також практичним упровадженням дослідницьких результатів.

Сформована автором джерельна база характеризується різноманітністю та достатньою повнотою, що слугує безперечним доказом інформативності та валідності представленої роботи.

Науковий апарат, як засвідчує аналіз дисертації, визначено коректно, він відповідає вимогам до дисертацій і є достатнім для розв'язання окреслених у роботі завдань.

Зміст анотацій поданий українською та англійською мовами. Він відображає зміст дисертації, висвітлює суттєві аспекти роботи.

Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується також апробацією результатів дослідження.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів

Практичне значення результатів дослідження полягає у впровадженні в освітній процес підготовки майбутніх юристів у закладах вищої освіти навчально-методичного посібника «Німецька мова для студентів юридичних спеціальностей (Deutsch für Jurastudierende)», який містить систему лексико-

граматичних вправ і завдань для розвитку діалогічного мовлення, німецько-український юридичний словник, тексти з проблематики особистісної культури юриста, проблемні питання та завдання для аналізу етичних дилем; методичних вказівок із дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Право» спеціальності 081 «Право»; комплексу лексико-граматичних вправ з іншомовної юридичної термінології; проблемно-ситуативних завдань з іншомовної юридичної аргументації.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Рівненського інституту Київського університету права НАН України (довідка № 06-28 від 30.03.2026), Національного університету «Острозька академія» (довідка № 37 від 30.03.2026), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/30 від 02.04.2026), Західноукраїнського національного університету (довідка № 057/93 від 26.03.2026).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації

Матеріали дослідження мають практичну цінність для здобувачів вищої освіти різних рівнів (магістрів, аспірантів, докторантів) у межах їхньої освітньої та науково-дослідницької діяльності. Отримані результати можуть бути використані в освітньому процесі з метою вдосконалення професійно орієнтованого навчання іноземної мови не лише майбутніх юристів, а й фахівців інших галузей професійної підготовки.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

Так, у вступі обґрунтовано актуальність та доцільність виконаного дослідження; вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено об'єкт, предмет, гіпотезу, мету, завдання і методи дослідження; висвітлено наукову новизну і практичне значення результатів дослідження; представлено апробацію та впровадження результатів дослідження; зазначено особистий внесок здобувача; подано структуру й обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі, систематизація та аналіз вітчизняного та зарубіжного наукового дискурсу дозволив розглянути особистісну культуру як багатогранний феномен, що інтегрує філософські, культурологічні, педагогічні та правничі виміри й виступає не лише базисом морально-етичного розвитку студента, а й визначальним чинником його майбутньої професійної діяльності. Обґрунтовано нерозривну єдність освітньої та культурної сфер, де освіта забезпечує життєздатність культури через трансляцію її ідеалів, а культура визначає смислове наповнення освітнього процесу, перетворюючи його на акт культурної самоідентифікації. У цьому контексті особистісна культура постає мірою засвоєння людиною соціокультурного досвіду, системи норм і еталонів, сприяючи цілісності особистості та її здатності до самореалізації.

Аргументовано, що особистісна культура – це інтегральна характеристика особистості, яка, поєднує освіченість, моральні якості, професійні навички, здатність до саморозвитку та виховання й виступає способом буття людини у

світі, забезпечуючи засвоєння соціокультурного досвіду та його перетворення на індивідуальне духовне надбання. Внаслідок цього людина постає як творець культури, носій цілісного соціокультурного світопорядку та суб'єкт духовного самовизначення автентичного людського буття в соціокультурному просторі.

Доведено, що особистісна культура майбутнього правника постає як цілісне, багаторівневе утворення особистості, що відображає ступінь її готовності до саморозвитку та професійної самореалізації. Вона інтегрує в собі систему гуманістичних цінностей, високу правову свідомість та індивідуально-психологічні стратегії, спрямовані на постійне досягнення найвищих результатів у юридичній діяльності.

Акцентовано увагу на тому, що акмеологічний підхід у професійному становленні майбутніх правників є цілісною життєвою стратегією, де професійне сходження до вершин майстерності є нерозривним із формуванням глибокої особистісної культури, вибудованої на етичних засадах. Він забезпечує підготовку правників нового покоління, для яких професійна майстерність є нерозривною з відповідальністю перед суспільством та вірністю гуманістичним ідеалам у глобалізованому цифровому світі.

Відстежено вплив навчальних дисциплін «Українська мова за професійним спрямуванням», «Іноземна мова за професійним спрямуванням», «Філософія», «Психологія», «Українська та зарубіжна культура» на формування особистісної культури студентів-правників.

Стверджується, що фундаментом професійної суб'єктності, який перетворює правові норми на внутрішні ціннісні орієнтири (справедливість, честь, гідність), є філософсько-деонтологічний блок. Внутрішню стійкість і емпатію забезпечує психологія, інструментом інтелектуального впливу та глобальної конкурентоспроможності є мова (українська та іноземна).

Встановлено, що історія культури інтегрує фахівця в національний та світовий контексти, формуючи естетичну зрілість та правову ідентичність, що є необхідною умовою виходу на рівень професіоналізму. Формування особистісної культури майбутнього юриста засобами акмеології – це не просто процес навчання, а стратегія проектування «вершини» (акме) професійної майстерності.

Акцентовано на акмеологічній ролі гуманітарної освіти у формуванні готовності майбутнього фахівця до відповідальної юридичної діяльності. За такого підходу особистісна культура постає фундаментом фахової активності, де засвоєні знання трансформуються у практичне вміння виносити справедливі рішення, керуючись принципами гуманізму та високої соціальної відповідальності.

У другому розділі, процес формування формування особистісної культури майбутніх юристів засобами акмеологічного підходу передбачає низку компонентів, серед яких: когнітивний, аксіологічний, комунікативний та діяльнісний. Якісний вимір та ступінь прояву певних компонентів, їх рівні, за якими можна судити про формування особистісної культури майбутніх юристів, засобами акмеологічного підходу відображають інтелектуально-пізнавальний, ціннісно-смысловий, соціально-комунікативний, практико орієнтований критерії.

Показники формування особистісної культури майбутніх юристів засобами акмеологічного підходу являють собою міру вираження професійної зрілості, рівні сформованості професійної ідентичності – це величина розвитку у суб'єкта військової діяльності професійної ідентичності.

Високий, достатній, середній та низький рівні сформованості особистісної культури майбутніх юристів засобами акмеологічного підходу визначено на основі показників кожного критерію, що лягло в основу початкової діагностики сформованості особистісної культури майбутніх юристів та належної організації психолого-педагогічного експерименту.

Основою з'ясування організаційно-педагогічних умов формування особистісної культури майбутніх юристів засобами акмеологічного підходу став детальний аналіз педагогічних, лінгвістичних, культурологічних, психологічних та ін. досліджень, а також участь у конференціях, круглих столах, методичних та наукових семінарах. Організаційно-педагогічними умовами формування особистісної культури майбутніх юристів засобами акмеологічного підходу визначено такі: інтеграція акмеологічного змісту в професійну підготовку майбутніх юристів; забезпечення ціннісно-сміслового ставлення до професії юриста; залучення майбутніх юристів до правопросвітницької та соціально- комунікативної діяльності в юридичних клініках; орієнтація практичної підготовки майбутніх юристів на досягнення особистісного і професійного «акме». Їх реалізація має комплексний характер і дозволяє окреслити перспективи формування особистісної культури майбутніх юристів засобами акмеологічного підходу шляхом трансформації вітчизняного педагогічного досвіду та реалізації сучасних освітніх інноваційних підходів.

Складовими спроектованої структурно-функціональної моделі у нашому дослідженні постають цільовий, теоретико-методологічний, організаційно-змістовий та результативний блоки. Вони послідовно відображають мету та завдання, педагогічні підходи, загальнодидактичні та специфічні принципи, компонентну структуру, організаційно-педагогічні умови, зміст, форми й методи їх реалізації, критерії та показники сформованості особистісної культури майбутніх юристів засобами акмеологічного підходу.

У третьому розділі здійснена дослідно-експериментальна робота, яка базувалася на засадах акмеологічного підходу та була інтегрована в освітній процес ЗВО України через викладання циклу гуманітарних дисциплін («Іноземна мова за професійним спрямуванням», «Філософія», «Психологія», «Українська та зарубіжна культура»). Педагогічний експеримент тривав упродовж 2021–2025 рр. на базі чотирьох вітчизняних ЗВО (Рівненського інституту Київського університету права НАН України, Національного університету «Острозька академія», Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Західноукраїнського національного університету) і охоплював констатувальний, формувальний та контрольний етапи.

Результати, отримані під час констатувального етапу дослідження, засвідчили переважно низький та середній рівні сформованості особистісної культури майбутніх правників. Зокрема, було виявлено недостатність розвитку її ключових складників – інтелектуально-пізнавального, ціннісно-сміслового,

соціально-комунікативного та практико-орієнтованого, демонструючи невідповідність вимогам сучасного акмеологічного підходу. Аналіз отриманих даних допоміг увиразнити низку суперечностей в організації освітнього процесу ЗВО, які перешкоджають професійно-особистісному становленню майбутніх фахівців юридичного профілю.

Дослідження охоплювало три ключові фази. Протягом 2021–2022 рр. (констатувальний етап) було встановлено вихідний рівень сформованості особистісної культури студентів. Наступний, формувальний етап (2022–2024 рр.), передбачав практичне впровадження педагогічних умов та структурно-функціональної моделі у зрізі використання акмеологічного інструментарію в освітній процес ЗВО. Завершальний контрольний етап (2024–2025 рр.) полягав у систематизації результатів експерименту та статистичному підтвердженні вірогідності сформульованих висновків.

Так, аналітичний огляд результатів констатувального етапу експерименту, який проводився в межах інтелектуально-пізнавального, ціннісно-сміслового, соціально-комунікативного та практико-орієнтованого критеріїв засвідчив недостатній рівень сформованості особистісної культури студентів-правників ЗВО. Зокрема, комплексна діагностика на констатувальному етапі експерименту, що охоплювала тестування, контрольні зрізи та анкетування, дозволила визначити вихідний рівень підготовки студентів. Використання проблемно-ситуативних завдань, етичних дилем, лексико-граматичних вправ («Українська мова за професійним спрямуванням» та «Іноземної мови за професійним спрямуванням»), аналіз знань із гуманітарних дисциплін («Філософія», «Психологія», «Іноземна мова») допомогли оцінити рівень мовної підготовки майбутніх юристів для здійснення професійної діяльності правника, когнітивно-аналітичних навичок та розуміння майбутніми юристами понять «особистісна культура», «особистісна культура майбутніх юристів». За результатами дослідження встановлено такий розподіл рівнів її сформованості: високий – у 11,11% майбутніх правників, достатній – у 38,1%, середній – у 44,76% та низький – у 6,03% опитаних.

Метою формувального етапу експерименту виступала дослідна перевірка ефективності впровадження в освітній процес обґрунтованих педагогічних умов формування особистісної культури майбутніх юристів ЗВО засобами акмеологічного підходу у контексті запропонованої структурно-функціональної моделі. Створено та апробовано авторських навчально-методичних розробок, таких як: «Німецька мова для студентів юридичних спеціальностей (Deutsch Für Jurastudierende)»: навч.-метод. посібник для студентів закладів вищої освіти I–III курсів, які навчаються за спец. «Правознавство» та Методичні вказівки з дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Право», спеціальності 081 «Право» за темою «Особистісна культура юриста». Порівняльний аналіз рівнів сформованості особистісної культури майбутніх юристів у контрольних та експериментальних групах підтвердив результативність обраної стратегії. Так, за всіма визначеними критеріями – інтелектуально-пізнавального, ціннісно-сміслового, соціально-комунікативного

та практико-орієнтованого в ЕГ зафіксовано виразну позитивну динаміку порівняно з КГ, що доводить ефективність застосування акмеологічного підходу. Зокрема, аналіз результатів засвідчив позитивний перерозподіл показників: частка студентів із середнім рівнем зменшилася з 44,95% до 37,61%, а з низьким – суттєво скоротилася (з 7,34% до 1,83%). Водночас спостерігається інтенсивне зростання кількості майбутніх правників із високим рівнем (з 9,17% до 26,61%), що закономірно призвело до певної корекції чисельності осіб із достатнім рівнем (зменшення з 38,54% до 33,95%).

Саме впровадження в освітній процес педагогічних умов на основі проведення практичних занять, що передбачають поєднання традиційної клінічної практики (інтерв'ювання й консультування та ін.) із застосуванням інноваційних імерсивних технологій (VR/AR), методів імітаційного моделювання (біографічне моделювання, моделювання судових справ), розробки акмеограм, кейс-методів (аналіз кінокейсів, аналізу судових справ адвокатів), тренінгів ціннісної підтримки, вирішення етичних дилем, психологічних прийомів і тактик допиту/опитування (метод продовження запитання, використання питань-пасток) та ін. сприяло значному покращенню результатів у студентів-правників в експериментальних групах (ЕГ). Достовірність результатів отриманих в контрольних (КГ) та експериментальних (ЕГ) групах перевірено та підтверджено завдяки використанню критерію Пірсона (χ^2).

Отже, представлені результати експерименту підтверджують, що ефективність формування особистісної культури майбутніх правників на засадах акмеологічного підходу безпосередньо зумовлена впровадженням у навчальний процес розроблених педагогічних умов, структурно-функціональної моделі та відповідного авторського методичного супроводу.

Дотримання академічної доброчесності, відповідність анотації основним положенням дисертації.

Експертиза тексту наукового дослідження та його результатів (висновків, пропозицій та рекомендацій) дає підстави стверджувати, що дисертантом було дотримано загальних вимог та вимог академічної доброчесності. Дисертантом відповідним чином оформлені посилання на наукові та документальні джерела, статистичні матеріали. Анотація поданого дисертаційного дослідження є чіткою характеристикою роботи, відображає мету та новизну наукової праці. Зміст анотації адекватно відображає результати виконаної дослідницької роботи, не містить інформації, яка була б відсутня у тексті дисертації.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

В цілому, позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих дисертантом результатів, слід відмітити ряд дискусійних положень і зауважень до змісту роботи:

1. Заявивши у назві підрозділу аналіз акмеологічного підходу, автор значну частину тексту присвячує суто психологічному аналізу ідентичності та «Я-концепції» через призму класичного психоаналізу (А. Адлер, К. Юнг, А. Фройд, К. Хорні, Е. Еріксон) та праць У. Джеймса. Безумовно, ці теорії є фундаментальними, проте не достатньо узгоджені з власне акмеологічним інструментарієм.

2. У підрозділі 1.2. заявлено про розкриття специфіки формування особистісної культури саме майбутніх правників. Натомість значна частина тексту присвячена загальнофілософським та загальнопсихологічним аспектам самоактуалізації, теорії логотерапії та аналізу циклу гуманітарних дисциплін (філософія, психологія, історія культури, мови). Специфіка юридичної професії у такому контексті висвітлюється фрагментарно.

3. Аналізуючи концепцію Е. Фромма про орієнтації «мати» і «бути» (підрозділі 1.2.), варто було б прямо екстраполювати її на протидію корупційним ризикам та деформаціям у професії юриста, а не обмежуватися загальними тезами про «творчий підхід до справи».

4. Автор приділяє значну увагу (підрозділ 1.3.) аналізу теорій К. Парк, М. Стегера та Ш. Шварца. Самі по собі ці теорії авторитетні, але здобувач не завжди проектує їх на правничу канву. Тому доцільно було б переорієнтувати означені теорії суто на формування правової свідомості правника та його професійної відповідальності перед суспільством.

5. У Теоретико-методологічному блоці автор намагається поєднати водночас 7 наукових підходів: акмеологічний, культурологічний, особистісний, аксіологічний, синергетичний, діяльнісний, гуманістичний. Така надмірна кількість підходів перетворює дисертацію на дескриптивний трактат і розмиває фокус дослідження. Доцільно скоротити перелік підходів до 3–4 найбільш релевантних (наприклад: акмеологічний як провідний, культурологічний та діяльнісний).

Однак, викладені зауваження та побажання, що мають рекомендаційний характер і можуть бути враховані в подальшій науковій роботі дисертанта, не зменшують теоретичного та практичного значення результатів дисертаційної роботи.

Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях

Робота складається з анотацій українською і англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (201 найменувань, із них 31 іноземною мовою) і 16 додатків. Загальний обсяг роботи 289 сторінок, із них 190 сторінок основного тексту. Дисертація містить 14 таблиць і 9 рисунків.

Особистий внесок здобувача

Дисертація є індивідуальним науковим доробком автора. Використання сторонніх джерел та наукових розробок інших авторів супроводжується коректними посиланнями, що свідчить про дотримання етичних принципів наукового дослідження та дотримання дисертантом принципів академічної доброчесності. У науковій статті Залужна & Бовгиря (2025) «Компонентна структура особистісної культури майбутніх юристів крізь призму акмеологічного підходу» дисертанту належить висвітлення особистісної культури майбутніх юристів як складного особистісне утворення, що засвідчує взаємопроникність особистості, соціуму та діяльності; виокремлено та проаналізовано когнітивний, комунікативний та діяльнісний компоненти. У науковій статті Залужна & Бовгиря (2026) «Особистісна культура у контексті філософсько-культурологічних та педагогічних пошуків» автору належить аналітичний огляд

особливостей осмислення феномену особистісної культури, побудований на антрополого-культурологічних засадах американської концепції «Культура і особистість» А. Кардінера та Р. Бенедикт); розглянуто особистісну культуру як цілісну категорію, що поєднує механізми соціальної адаптації з процесами екзистенційного самотворення.

Висновок. Аналіз дисертаційної роботи, опублікованих наукових праць дає підстави для висновку, що дисертація Бовгирі Дмитра Дмитровича на тему: «Формування особистісної культури майбутніх юристів засобами акмеологічного підходу», за актуальністю і глибиною, рівнем узагальнення та обсягом, повнотою викладу її основних результатів, відповідає вимогам спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, вимогам Наказу МОН України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», а також «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затверженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор, Бовгиря Дмитро Дмитрович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

Олександр КУЧАЙ

